

Cytowanie

CHICAGO: J. Karaźniewicz, *Podmiotowy zakres prawa do obrony w postępowaniu karnym w świetle art. 42 ust. 2 Konstytucji RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 3, s. 181–193, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.03.13>

APA: Karaźniewicz, J. (2023), *Podmiotowy zakres prawa do obrony w postępowaniu karnym w świetle art. 42 ust. 2 Konstytucji RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 3, s. 181–193, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.03.13>

Justyna Karaźniewicz

ORCID ID: 0000-0003-2276-6640

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

E-mail: justynakarazniewicz@poczta.onet.pl

Podmiotowy zakres prawa do obrony w postępowaniu karnym w świetle art. 42 ust. 2 Konstytucji RP

Słowa kluczowe: prawo do obrony, podejrzany, postępowanie karne, osoba podejrzana
Keywords: criminal proceedings, the suspect, the right of defence, the suspected person

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na porównaniu podmiotowego zakresu prawa do obrony określonego w art. 42 ust. 2 Konstytucji i wynikającego z art. 6 Kodeksu postępowania karnego. Orzecznictwo TK wskazuje na konieczność objęcia prawem do obrony każdej osoby, przeciwko której organ podejmuje ściganie, podczas gdy art. 6 k.p.k. przyznaje to prawo dopiero podejrzanemu i oskarżonemu. W artykule zwrócono uwagę przede wszystkim na sytuację osoby podejrzanej, której nie przedstawiono jeszcze zarzutów. Wątpliwości co do zakresu prawa do obrony tej osoby dotyczą głównie składanych przez nią oświadczeń, zarówno w związku z zatrzymaniem w czasie wysłuchania (zatrzymanego), jak i przesłuchania osoby podejrzanej w charakterze świadka. Analiza wszystkich praw i obowiązków osoby podejrzanej z punktu widzenia konstytucyjnego przekracza

ramy niniejszego opracowania, zarysowano więc najważniejsze problemy oraz wskazano na możliwość prokonstytucyjnej wykładni prawa oraz potrzebę rozważenia ingerencji ustawodawcy.

Abstract

Subjective Scope of the Right to Defense in Criminal Proceedings in the Light of Art. 42 sec. 2 of the Constitution of the Republic of Poland

The article focuses on the comparison of the personal scope of the right to defence specified in Art. 42 sec. 2 of the Constitution of the Republic of Poland and regulated in article 6 of the Code of Criminal Procedure. The jurisprudence of the Constitutional Tribunal indicates the need to extend the right of defence to any person against whom the authority undertakes prosecution, while article 6 CCP grants this right only to the suspect and the accused. The article draws attention to the situation of a suspected person who has not yet been charged. Doubts as to the scope of the right to defence relate to the statements made by this person both during the hearing (of the detained person) and during the interrogation as a witness. An analysis of all rights and obligations of this person from the constitutional point of view exceeds the scope of this study.

✱

I. Konstytucyjny zakres prawa do obrony

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego podkreśla się znaczenie prawa do obrony wskazując, że jest to elementarny standard demokratycznego państwa prawnego¹. Istotą tego prawa jest podejmowanie działań zmierzających do odparcia stawianych oskarżonemu zarzutów za pomocą przyznanych mu uprawnień². Prawo do obrony traktować więc należy jako zespół róż-

¹ Wyroki TK z: 3 listopada 2004 r., sygn. akt K 18/03, Lex/el. nr 133746; 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04, Lex/el. nr 140349; 19 marca 2007 r., sygn. akt K 47/05, Lex/el. nr 257769; 28 listopada 2007 r., sygn. akt K 39/07, Lex/el. nr 319447; 3 czerwca 2008 r., sygn. akt K 42/07, Lex/el. nr 382607; 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt P 22/07, Lex/el. nr 489825; 8 października 2013 r., sygn. akt K 30/11, Lex/el. nr 1380782.

² P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006, s. 236; R.A. Stefański, *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 24.

nych praw, które umożliwiają przeciwstawienie się zarzutom lub co najmniej zmierzają do złagodzenia odpowiedzialności karnej za zarzucane przestępstwo. Nie ma wątpliwości, że zakres *ius defensionis* nie wyczerpuje się w prawie do korzystania z pomocy z obrońcy (obrona formalna), ale obejmuje także możliwość bronięcia przez oskarżonego jego interesów osobiście (tzw. obrona materialna)³, przede wszystkim przez prawo odmowy składania wyjaśnień, prawo wglądu w akta i składania wniosków dowodowych⁴. Świadczy o tym także brzmienie art. 42 ust. 2 Konstytucji, które wskazuje, że prawo do obrony to „w szczególności” prawo wyboru obrońcy lub korzystania z obrońcy z urzędu tworzą. Trybunał podkreśla jednocześnie, że obrona musi być realna i efektywna, a nie iluzoryczna i abstrakcyjna; musi umożliwiać przedstawienie i obronę własnego stanowiska osobie uczestniczącej w tej procedurze⁵. O istotnym znaczeniu gwarancyjnym prawa do obrony świadczy także ścisłe powiązanie go z konstytucyjną zasadą demokratycznego państwa prawnego. Trybunał wręcz wyraźnie wskazuje na zakorzenienie prawa do obrony w zasadzie demokratycznego państwa prawnego⁶.

Konstytucyjne prawo do obrony gwarantowane musi być każdemu, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, przy czym przysługuje ono we wszystkich stadiach postępowania. Należy także mieć na uwadze, że gwarancje prawa do obrony na różnych etapach postępowania muszą być skorelowane z innymi konstytucyjnymi prawami jednostki, przede wszystkim z prawem do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji) oraz prawem do dwuinstancyjnego postępowania sądowego (art. 176 ust. 1 Konstytucji). Z drugiej jednak strony Trybunał wyraźnie zaznacza, że zakres uprawnień wchodzących w skład prawa do obrony może być różny w poszczególnych stadiach procesu. Wymaga się, aby ustawodawca zapewnił „odpowiednie standardy proceduralne” rozumiane jako możliwości obrony „adekwatne dla danego etapu postępowania”⁷.

³ M.in. wyroki TK z: 19 lutego 2008 r., sygn. akt P 48/06, Lex/el. nr 346349; 7 października 2008 r., sygn. akt P 30/07, Lex/el. nr 471629; 11 grudnia 2012, sygn. akt K 37/11, Lex/el. nr 1231298.

⁴ Np. Wyroki TK z: 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt P 22/07, Lex/el. nr 489825; 29 stycznia 2013 r., sygn. akt SK 28/11, Lex/el. nr 1257924.

⁵ Wyroki TK z: 28 listopada 2007 r., sygn. akt K 39/07; 27 października 2015 r., sygn. akt K 5/14, Lex/el. nr 1821106.

⁶ Wyrok TK z 3 czerwca 2008 r., sygn. akt K 42/07, Lex/el. nr 382607.

⁷ Wyrok TK z 3 czerwca 2014 r., sygn. akt K 19/11, Lex/el. nr 1469518.

II. Podmiotowy zakres prawa do obrony na gruncie przepisów k.p.k.

Odnosząc konstytucyjny wymóg przyznania prawa do obrony każdemu, przeciw komu prowadzone jest postępowanie, należy wskazać, że z formalnego punktu widzenia postępowanie karne kierowane jest przeciwko osobie z momentem przedstawienia jej zarzutów. Świadczy o tym m.in. treść art. 6 k.p.k. (który wprost przyznaje prawo do obrony oskarżonemu), art. 71 § 1–3 k.p.k. (definiujący podejrzanego, oskarżonego oraz wskazujący na odpowiednią relację między tymi pojęciami), czy art. 299 § 1 k.p.k. (który przyznaje podejrzanemu status strony postępowania przygotowawczego). Instytucja przedstawienia zarzutów ma przy tym charakter sformalizowany, co pozwala na precyzyjne wskazanie momentu uzyskania statusu podejrzanego. Przesądza o tym wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów albo postawienie zarzutu w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego⁸. Zwrócić należy jednak uwagę na uznaniowość przesłanek przedstawienia zarzutów w postaci dostatecznie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa przez określoną osobę. Dlatego też podkreślić trzeba niedopuszczalność opóźniania momentu przedstawienia zarzutów mimo istnienia podstaw dowodowych do ich sformułowania⁹.

W odniesieniu do podmiotowego zakresu prawa do obrony największe kontrowersje wywołuje sytuacja procesowa tzw. osoby podejrzanego, a więc tej, co do której występuje przypuszczenie popełnienia przez nią przestępstwa, jednak nie został jej postawiony zarzut w trybie określonym przez prawo¹⁰. Istnienie przypuszczenia sprawstwa danej osoby uprawnia organy ścigania do podejmowania wobec niej szeregu czynności, które w istotny sposób

⁸ Uproszczona forma przedstawienia zarzutów dopuszczalna jest zasadniczo w dochodzeniu (art. 325g § 1 k.p.k.), a także w tzw. postępowaniu w niezbędnym zakresie (art. 308 § 2 k.p.k.).

⁹ M.in.: uchwały SN z: 20 czerwca 1991 r., sygn. akt KZP 12/91, OSNKW 1991, nr 10–12, poz. 46; 26 kwietnia 2007 r., sygn. akt I KZP 4/07, Lex/el. nr 244459; 20 września 2007 r., sygn. akt I KZP 26/07, Lex/el. nr 298949; wyrok SN z 12 lutego 2009 r., sygn. akt III KK 339/08, Lex/el. nr 486545; postanowienie SN z 22 września 2008 r., sygn. akt IV KK 241/08, Lex/el. nr 464981.

¹⁰ Szerzej: M. Błoński, *Wyjaśnienia oskarżonego w polskim procesie karnym*, Łódź 2011, s. 22–31; R.A. Stefański, *Prawo do obrony osoby podejrzanego [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013, s. 296–301.

ingerują w sferę jej praw i wolności. Należą do nich przede wszystkim oględziny zewnętrzne ciała oraz inne badania niepołączone z naruszeniem integralności ciała, zatrzymanie, kontrola i utrwalanie rozmów, przeszukanie oraz tymczasowe zajęcie mienia. Wiele czynności, niezbędnych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, może być także podejmowanych wobec osoby podejrzanej w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia¹¹. Porównując zakres dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności podejrzanego i osoby podejrzanej stwierdzić należy, że choć nie jest on taki sam, to jednak w dużym stopniu zbliżony¹². Rodzi to pytanie o sytuację procesową osoby podejrzanej w kontekście konstytucyjnego ujęcia prawa do obrony.

Analiza orzecznictwa TK wskazuje, definiując prawo do obrony *in genere* Trybunał wskazuje, że „prawo to przysługuje każdemu od chwili wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego (w praktyce od chwili przedstawienia zarzutów)”¹³. Odnosząc się jednak do konkretnych czynności podejmowanych wobec osoby podejrzanej TK opowiada się za szeroką interpretacją „postępowania przeciwko osobie”. Wskazuje bowiem, że prawo do obrony odnosi się także do tej fazy postępowania, która poprzedza formalne postawienie zarzutów danej osobie, w związku z czym podmiotem prawa do obrony jednostka staje się już w chwili podjęcia pierwszej czynności organów procesowych skierowanej na ściganie określonej osoby¹⁴. Trybunał wręcz podkre-

¹¹ Na podstawie art. 308 § 1 k.p.k. możliwe jest w tym trybie zwłaszcza dokonanie oględzin, przeszukania, czynności wymienionych w art. 74 § 2 pkt 1 k.p.k., nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu.

¹² Niedopuszczalne wobec osoby podejrzanej jest przede wszystkim stosowanie środków zapobiegawczych, poszukiwanie listem gończym, dokonanie zabezpieczenia majątkowego, przeprowadzenie badań psychologicznych i psychiatrycznych.

¹³ Wyroki TK z: 17 lutego 2004 r., sygn. akt SK 39/02, Lex/el. nr 84271; 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04; 3 czerwca 2008 r., sygn. K 42/07, Lex/el. nr 382607; 9 lipca 2009 r., sygn. akt K 31/08, Lex/el. nr 505452; 19 marca 2007 r., sygn. akt K 47/05; 20 maja 2014 r., sygn. akt SK 13/13, L Lex/el. nr 1463477.

¹⁴ Wyroki TK z: 11 grudnia 2012 r., sygn. akt K 37/11; 27 października 2015 r., sygn. akt K 5/14, Lex/el. nr 1821106. Tak również wyroki SN z: 9 lutego 2004 r., sygn. V KK 194/03, Lex/el. nr 102907; 3 czerwca 2008 r., sygn. akt K 42/07, Lex/el. nr 382607 oraz uchwały SN z: 26 kwietnia 2007 r., sygn. I KZP 4/07; 20 września 2007 r., sygn. akt I KZP 26/07, Lex/el. nr 298949. Zob. też A.M. Tęcza-Paciorek, *Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia*, „Prokura-

śla, że „istnienie jedynie przypuszczenia popełnienia przestępstwa [...], daje jakościowo słabszą podstawę do ograniczania praw i wolności jednostki [...], w tym prawa do obrony”¹⁵. Niewątpliwie takie wyznaczenie momentu przyznania jednostce prawa do obrony ma charakter gwarancyjny, a jego celem jest wyłączenie arbitralności organów ścigania przy decydowaniu o możliwości podjęcia obrony. Wyraz temu stanowisku daje stwierdzenie SN, który ocenił, że współczesne rozwiązania procesowe nie akceptują już subiektywnego podejścia organu ścigania jako kryterium wszczęcia postępowania in personam¹⁶. Także w doktrynie słusznie wskazano, że prawo do obrony należy postrzegać jako „prawo do obrony człowieka, a nie jego „roli” czy statusu w procesie karnym”¹⁷.

Uznając za niewątpliwie zasadne szerokie rozumienie konstytucyjnego prawa do obrony, należy poczynić w tym zakresie kilka uwag uzupełniających. Uznając za TK, że zakres prawa do obrony powinien być „adekwatny do danego etapu”, jego celów oraz zakresu ingerencji w prawa i wolności jednostki trzeba zauważyć, że prawo do obrony osoby podejrzanej powinno być postrzegane przez pryzmat konkretnych czynności, którym jest poddawana. Na „prawo do obrony osoby podejrzanej” w takim rozumieniu składają się m.in.: prawo do złożenia zażalenia¹⁸, prawo do kontaktu i bezpośredniej rozmowy zatrzymanego z adwokatem lub radcą prawnym (art. 245 k.p.k.), prawo zatrzymanego do bycia wysłuchanym (art. 244 § 2 in fine k.p.k.); prawo wskazania osoby obecnej przy przeszukaniu (art. 220 § 2 k.p.k.); prawo odmowy udzielenia odpowiedzi na pytanie w trakcie przesłuchania (art. 183 § 1 k.p.k.). Są to uprawnienia o fundamentalnym znaczeniu dla ochrony jednostki przed nadmierną i nieuzasadnioną ingerencją organów procesowych w jej prawa i wolności. Z drugiej strony należy postrzegać je także w perspektywie efektywnego zapewnienia prawa do obrony, realizowanego w późniejszym etapie, w pełnym zakresie, przez stronę procesową, jaka jest podejrzany i oskarżony.

tura i Prawo” 2011, nr 11, s. 56–57; B. Nita, *Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce*, „Palestra” 2011, nr 11–12, s. 43.

¹⁵ Wyrok TK z 11 grudnia 2012 r., sygn. akt K 37/11.

¹⁶ Uchwała SN 26 kwietnia 2007 r., sygn. akt I KZP 4/07.

¹⁷ D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 2000, s. 202.

¹⁸ Zob. art. 246, 236, 240 k.p.k.

Takie rozumienie istoty prawa do obrony jeszcze przed przedstawieniem jej zarzutów wybrzmiewa także z orzecznictwa TK. W wyroku z 11 grudnia 2012 r.¹⁹ stwierdzono, że prawo do uzyskania nieskrępowanej porady prawnej przez zatrzymanego – we wstępnym stadium postępowania karnego – ma kluczowe znaczenie dla zagwarantowania skutecznej możliwości bronięcia się na późniejszym etapie postępowania i uznano, że brak wskazania przesłanek uprawniających zatrzymującego do obecności przy rozmowie zatrzymanego z adwokatem narusza jego konstytucyjne prawo do obrony. Z kolei badając kwestię udziału zatrzymanego w posiedzeniu sądu rozpatrującego zażalenie na zatrzymanie, Trybunał stwierdził, że warunkiem realizacji prawa do obrony w znaczeniu materialnym jest prawo do udziału w posiedzeniach sądu, w tym w ramach postępowania wszczętego wniesieniem zażalenia na zatrzymanie²⁰.

III. Prawo do obrony przed przedstawieniem zarzutów

Mimo tych stanowisk, brak formalnego objęcia osoby podejrzanej prawem do obrony w treści art. 6 k.p.k. wciąż powoduje wątpliwości co do podmiotowego zakresu prawa do obrony. Do głównych płaszczyzn, na których pojawiają się kontrowersje, zaliczyć należy ochronę wynikającą z zasady *nemo se ipsum accusare tenetur* w związku z uzyskiwaniem oświadczeń od osoby podejrzanej.

Pierwszy problem wiąże się z wysłuchaniem zatrzymanego (art. 244 § 2 in fine k.p.k.). Nie ma wątpliwości, że użyte przez ustawodawcę sformułowanie nie pozwala uznać tej czynności za przesłuchanie. Z uwagi jednak na niedookreślony charakter wysłuchania pojawiają się wątpliwości co do zakresu składanych oświadczeń²¹, a także ich dowodowego znaczenia²². Zwrócić przy tym należy uwagę na próbę usunięcia tych wątpliwości poprzez zmianę art. 244 § 2

¹⁹ Wyrok TK z 11 grudnia 2012 r., sygn. akt K 37/11.

²⁰ Wyrok TK z 6 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 29/04.

²¹ Niejasne jest, czy powinny się one ograniczać tylko do kwestii zasadności i prawidłowości zatrzymania, czy też mogą obejmować wszelkie okoliczności istotne z punktu widzenia podejrzenia popełnienia przestępstwa.

²² Szeroko na temat znaczenia wysłuchania zatrzymanego i kontrowersji z tym związanych: J. Karaźniewicz, *Prawo do obrony a sytuacja procesowa osoby podejrzanej* [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza, A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 503–505.

k.p.k. i wprowadzenie obowiązku pouczenia zatrzymanego o prawie „do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia”²³. Jest to zmiana istotna z punktu widzenia gwarancyjnego, nie daje jednak podstawy do przyjęcia, że poprzez pouczenie o prawie do milczenia oświadczenia zatrzymanego uzyskują walor dowodowy i „mogą stać się podstawą faktyczną rozstrzygnięcia niezależnie od tego, czy podczas przesłuchania w charakterze podejrzanego potwierdzi on treść oświadczenia, czy też je odwoła bądź mu zaprzeczy”²⁴. Oświadczenia te są nadal złożone poza przesłuchaniem, w specyficznych okolicznościach faktycznych, przy braku możliwości korzystania z pomocy obrońcy. Przyjęcie dowodowego waloru oświadczeń zatrzymanego wyklucza także obowiązujący zakaz substytuowania wyjaśnień podejrzanego przez oświadczenia składane poza formalnym przesłuchaniem (art. 174 k.p.k.)²⁵.

Drugi problem wiąże się z przesłuchaniem osoby podejrzaney. Prawo do milczenia, określone w art. 175 § 1 k.p.k., jest jednym z najważniejszych elementów prawa do obrony, a w konsekwencji także pośrednio – składową zasady sprawiedliwego procesu²⁶. Podkreślić należy, że w tym przypadku dążenie do uzyskania środka dowodowego o istotnym znaczeniu dla osiągnięcia prawdy materialnej musi ustąpić funkcji ochrony interesów oskarżonego mieszczących się w pojęciu jego prawa do obrony²⁷. Jednocześnie z prawa tego wynika również brak odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych wyjaśnień.

Przenosząc powyższe elementy prawa do obrony na rozważania dotyczące osoby podejrzaney wskazać należy na specyficzne ukształtowanie jej sytuacji

²³ Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247).

²⁴ Takie stanowisko zaprezentował SA we Wrocławiu w wyroku z 29 maja 2018 r., sygn. akt II AKa 85/18, Lex/el. nr 2522786.

²⁵ R. Kmiecik, *Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzaney (w świetle reguły nemo tenetur)*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 20.

²⁶ Zob. m.in.: wyroki TK z: 17 lutego 2004 r., sygn. akt SK 39/02, Lex/el. nr 84271; 19 marca 2007 r., sygn. akt K 47/05; 3 czerwca 2008 r., sygn. akt K 42/07, Lex/el. nr 382607. Por. także: M. Rusinek, *O „prawie do kłamstwa” (artykuł polemiczny)*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 4, s. 87–89; B. Gronowska, *Prawo oskarżonego do milczenia oraz wolność od samooskarżenia w ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7–8, s. 7–24; W. Jasiński, *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 7–8, s. 7–35.

²⁷ Tak też m.in. P. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony*, Rzeszów 2012, s. 585–587.

w toku przesłuchania w charakterze świadka. Przejawia się ono po pierwsze w przyznaniu jej prawa do uchylenia się od odpowiedzi na niektóre pytania, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić ją lub osobę dla niej najbliższą na odpowiedzialność karną. Skuteczność tej regulacji dla zabezpieczenia interesów osoby podejrzanej jest jednak niewielka²⁸. Z praktycznego punktu widzenia odmowa odpowiedzi na konkretne pytanie może być istotną wskazówką dla organu przesłuchującego, wykorzystaną do poszukiwania i przeprowadzenia innych czynności dowodowych w określonym kierunku²⁹.

Jeszcze większe kontrowersje wiążą się z postrzeganiem prawa do obrony osoby podejrzanej w perspektywie jej odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Z jednej strony odmawia się takiej osobie prawa do obrony we wskazanym zakresie argumentując, że jeśli nie doszło do celowego i świadomego odstępstwa we właściwym czasie od przedstawiania zarzutów i osoba taka zamiast skorzystać z uprawnienia z art. 183 § 1 k.p.k. zeznaje nieprawdę, to popełnia przestępstwo z art. 233 § 1 k.k.³⁰ Z drugiej strony, „powołując się na spójność systemu prawnego i uprawnień procesowych sprawcy przestępstwa [...] oraz racje wykładni systemowej” przyjmuje się, że „wyłączenie bezprawności dotyczy również zeznań złożonych w toku przesłuchania w charakterze świadka dotyczących jego zachowania stanowiącego przestępstwo, co jest realizacją przezeń prawa do obrony³¹. Bezsprzecznie stanowisko to należy uznać za dominujące w doktrynie i orzecznictwie³².

²⁸ Tak również A. Lach, *Glosa do uchwały SN z 20.09.2007 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 12, s. 161 i n.; P. Sowiński, *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Warszawa 2004, s. 126. Por. także szerokie rozważania K. Łojewskiego, *Instytucja odmowy zeznań w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 129, 141–150.

²⁹ Szeroko na ten temat J. Karaźniewicz, *Zasada nemo se ipsum accusare tenetur w świetle praw oskarżonego i osoby podejrzanej [w:] Między stabilnością a zmiennością prawa karnego. Dylematy ustawodawcy*, red. W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2017, s. 545–548 i podana tam literatura i orzecznictwo.

³⁰ Z. Muras, *Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 95. Podobnie J. Czabański, M. Warchoł, *Prawo do milczenia czy prawo do kłamstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 12, s. 49.

³¹ Uchwała SN z 20 września 2007 r., sygn. akt I KZP 26/07, Lex/el. nr 298949; wyrok SN z 30 czerwca 2009 r., sygn. akt V KK 25/09, Lex/el. nr 512071.

³² M.in.: uchwały SN z: 20 czerwca 1991 r., sygn. akt I KZP 12/91, Lex/el. nr 20459; 26 kwietnia 2007 r., sygn. akt I KZP 4/07, Lex/el. nr 244459; 20 września 2007 r., sygn. akt I KZP 26/07, Lex/el. nr 298949. Podobnie wyrok SN z 24 kwietnia 2007 r., sygn. akt

Wątpliwości usiłował rozstrzygnąć ustawodawca wprowadzając uprzywilejowany typ przestępstwa składania fałszywych zeznań w art. 233 § 1a k.k.³³ Przewiduje on więc wyraźnie odpowiedzialność karną za składanie fałszywych zeznań z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą składającemu zeznanie lub jego najbliższemu. Mimo iż w zamierzeniu ustawodawcy zmiana ta miała rozstrzygnąć wątpliwości co do zakresu prawa do obrony³⁴, jej wprowadzenie nie odniosło tego skutku. Kwestia ta nadal należy do spornych, wyrażono bowiem zarówno krytykę nowego rozwiązania³⁵, jak i aprobatę dla niego, przynajmniej jako rozstrzygnięcie istniejących wątpliwości³⁶. Niejednolite stanowisko zajęła także judy-

IV KK 127/07, Lex/el. nr 293375; postanowienia SN z: 22 września 2008 r., sygn. akt IV KK 241/08, Lex/el. nr 464981; 22 września 2008 r., sygn. akt IV KK 241/08, Lex/el. nr 464981; wyrok SN z 22 listopada 2012 r., sygn. akt V KK 265/12, Lex/el. nr 1231653. Por. też postanowienie TK z 21 grudnia 2007 r., sygn. akt. Ts 62/07, Lex/el. nr 451749. Pogląd taki dominuje także w doktrynie. Zob. m.in.: M. Pawelek, *Urojone prawo do obrony a odpowiedzialność za fałszywe zeznania*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, s. 157–158; P. Nowak, *Definicja podejrzanego i oskarżonego a konstytucyjne prawo do obrony*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 4, s. 72. M. Filar, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2007 r.*, OSP 2008, nr 4, poz. 46; A. Sakowicz, *Zasada prawdy materialnej a prawo do milczenia* [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 658–662.

³³ Ustawa z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

³⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk 207 z 27 stycznia 2016 r., s. 19–21, <http://orka.sejm.gov.pl> (20.01.2023).

³⁵ Np. P. Nowak, *Definicja...*, s. 84.; W. Hermeliński, B. Nita-Światłowska, *Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 r.*, „Palestra” 2016, nr 9, s. 20; A. Dziągawka, *Składanie przez sprawcę fałszywych zeznań w obawie przed grożącą mu odpowiedzialnością karną. Glosa do postanowienia SN z dnia 15 stycznia 2020 r.*, IKZP 10/19, „Przeгляд Sądowy” 2020, nr 7–8; T. Razowski, *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, Lex/el.

³⁶ Np. M. Szewczyk, *Zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą sprawcy lub jego najbliższemu (art. 233 § 1a k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 9; L. Tyszkiewicz, *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, Lex/el.; M. Mozgawa, *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, Lex/el.; W. Zalewski, *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 11, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, Lex/el.

katura³⁷. O wątpliwościach co do zgodności z Konstytucją świadczy także skierowanie do TK pytania prawnego w sprawie zgodności art. 233 § 1a k.k. z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, art. 14 ust. 3 lit. G Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka³⁸.

IV. Podsumowanie

Wskazane rozbieżności pomiędzy brzmieniem przepisów kodeksowych a konstytucyjnym ujęciem prawa do obrony są źródłem wątpliwości co do podmiotowego zakresu tego prawa w toku postępowania karnego. Niedoprecyzowanie sytuacji procesowej tzw. osoby podejrzanej powoduje, że formalnie nie jest ona objęta prawem do obrony, które art. 6 k.p.k. przyznaje jedynie podejrzanemu i oskarżonemu. Orzecznictwo TK potwierdza jednak konieczność szerszego spojrzenia na prawo do obrony w kontekście sytuacji procesowej osób, przeciwko którym formalnie nie jest prowadzone postępowanie karne, jednak są one objęte faktycznym ściganiem, co znajduje wyraz w różnych czynnościach podejmowanych wobec takiej osoby. Istniejące wątpliwości skłaniają także do krytycznej refleksji nad instytucją przedstawienia zarzutów i jej znaczeniem z perspektywy konstytucyjnych praw jednostki. Pełna analiza zgodności regulacji karnoprosesowych dotyczących prawa do obrony przed przedstawieniem zarzutów z art. 42 ust. 2 Konstytucji wymaga kompleksowej oceny poszczególnych elementów kształtujących sytuację procesową osoby podejrzanej i niestety przekracza ramy jednego opracowania artykułowego. Przedstawione rozważania potwierdzają słuszną potrzebę prokonstytucyjnej wykładni prawa karnego procesowego, co nie wyklucza potrzeby podjęcia głębszej i kompleksowej refleksji nad instytucją przedstawienia zarzutów i precyzyjnym określeniem statusu osoby podejrzanej.

³⁷ Por. krytykę wyrażoną przez SN: *Uwagi Sądu Najwyższego do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, z 29 lutego 2016 r., <http://sejm.gov.pl> (20.01.2023); postanowienia SN z: 10 grudnia 2020 r., sygn. akt I KK 58/19, Lex/el. nr 3159995; 7 kwietnia 2022 r., sygn. akt IV KK 264/21, Lex/el. nr 3419481; uchwała SN z 9 listopada 2021 r., sygn. akt I KZP 5/21, Lex/el. nr 3253397. Odmienne: postanowienie SN z 15 stycznia 2020 r., sygn. akt I KZP 10/19, Lex/el. nr 2766081.

³⁸ Pytanie prawne SR w Toruniu z 15 stycznia 2020 r., postępowanie przed TK prowadzone pod sygnaturą P 4/20.

Literatura

- Błoński M., *Wyjaśnienia oskarżonego w polskim procesie karnym*, Łódź 2011.
- Czabański J., Warchoń M., *Prawo do milczenia czy prawo do kłamstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 12.
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 2000.
- Dziergawka A., *Składanie przez sprawcę fałszywych zeznań w obawie przed groźącą mu odpowiedzialnością karną. Glosa do postanowienia SN z dnia 15 stycznia 2020 r.*, I KZP 10/19, „Przeгляд Sądowy” 2020, nr 7–8.
- Filar M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2007 r.*, OSP 2008, nr 4, poz. 46
- Gronowska B., *Prawo oskarżonego do milczenia oraz wolność od samooskarżenia w ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7–8.
- Hermeliński W., Nita-Światłowska B., *Kilka uwag o prawie do obrony w związku z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2016 r.*, „Palestra” 2016, nr 9.
- Jasiński W., *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 7–8.
- Karaźniewicz J., *Prawo do obrony a sytuacja procesowa osoby podejrzanej [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza, A. Sakowicz, Białystok 2019.
- Karaźniewicz J., *Zasada nemo se ipsum accusare tenetur w świetle praw oskarżonego i osoby podejrzanej [w:] Między stabilnością a zmiennością prawa karnego. Dylematy ustawodawcy*, red. W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2017.
- Kmieciak R., *Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzanej (w świetle reguły nemo tenetur)*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8.
- Lach A., *Glosa do uchwały SN z 20.09.2007 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 12.
- Łojewski K., *Instytucja odmowy zeznań w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970.
- Mozgawa M., *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Lex/el. 2020.
- Muras Z., *Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Nita B., *Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce*, „Palestra” 2011, nr 11–12.
- Nowak P., *Definicja podejrzanego i oskarżonego a konstytucyjne prawo do obrony*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 4.
- Pawełek M., *Urojone prawo do obrony a odpowiedzialność za fałszywe zeznania*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4.

- Razowski T., *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Rusinek M., O „prawie do kłamstwa” (artykuł polemiczny), „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 4.
- Sakowicz A., *Zasada prawdy materialnej a prawo do milczenia [w:] Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Sowiński P., *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Warszawa 2004.
- Sowiński P., *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony*, Rzeszów 2012.
- Stefański R.A., *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Stefański R.A., *Prawo do obrony osoby podejrzanej [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego*, red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski, Warszawa 2013.
- Szewczyk M., *Zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą sprawcy lub jego najbliższemu (art. 233 § 1a k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 9.
- Tęcza-Paciorek A.M., *Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11.
- Tyszkiewicz L., *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Wiliński P., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006.
- Zalewski W., *Komentarz do art. 233 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 11, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017.